

НАЗАРЕНКО Ю.А.
аспірантка

Інститут проблем ринку та економіко-екологічних досліджень НАНУ
Французький бульвар, 29, м. Одеса, Україна, 65044
E-mail: ju.lia.uniti@gmail.com
ORCID: 0000-0001-9049-1218

ПОДАТКОВІ МЕХАНІЗМИ ТА КАПІТАЛІЗАЦІЯ ПІДПРИЄМСТВ

Актуальність. Підвищення рівня капіталізації економіки має стратегічне значення для України, оскільки ринкова трансформація в Україні за своєю суттю є капіталізацією економіки. Усе це обумовлює необхідність подальшого дослідження механізмів капіталізації підприємств, у тому числі податкових механізмів.

Мета та завдання. Проаналізувати податок на додану вартість та мито на експорт сировини, визначити їх переваги та недоліки в контексті капіталізації підприємств, розробити пропозиції щодо удосконалення адміністрування цими податковими інструментами.

Результати. Податок на додану вартість (ПДВ) є основним бюджетоутворюючим податком в Україні. Крім ПДВ є і інші податки на додану вартість - податок на доходи фізичних осіб та податок на прибуток, бо це податки на частину доданої вартості у вигляді заробітної плати та прибутку. У 2018 році частка податків на додану вартість у загальному обсязі податкових надходжень в Україні склала 72 %.

В концептуальному плані ПДВ є обґрунтованим і прозорим, але при його реалізації має місце ряд проблем: складність його розрахунку в частині врахування витрат при покупці товарів, робіт та послуг, відшкодування ПДВ займає багато часу і зусиль, можливість так званих «ям», коли постачальники отримавши ПДВ від покупця зникають і податок не надходить до бюджету. За різними оцінками, через ухилення від сплати цього податку бюджет України втрачає до 25 % від чистих надходжень по ПДВ. У країнах ЄС ця цифра в середньому становить лише 10 %.

Світові тренди в сфері оподаткування підтверджують динаміку зростання непрямих податків, де ПДВ відіграє ключову роль. Відмова від ПДВ не є доцільною для України. Найбільш прийнятним підходом є приведення змісту ПДВ у відповідність з його назвою та удосконалення його адміністрування. У зв'язку з цим пропонується: 1) ввести до складу звітних показників підприємства показник «валова додана вартість». Це забезпечить концептуальну єдність при розрахунку результатів економічної діяльності на мікро-, мезо- та макрорівні та можливість прямого розрахунку ПДВ.

В частині удосконалення адміністрування ПДВ пропонуються комплекс заходів, щодо скорочення пільг зі сплати ПДВ, вирішення проблеми «податкових ям», звільнення внесків іноземних інвесторів у статутний фонд підприємства у вигляді основних засобів від сплати ПДВ.

Введення податку на експорт сировини забезпечує формування нових і розвиток існуючих ланцюжків створення доданої вартості, а також досягнення мети уряду країни - збільшення суми доходів суб'єктів підприємницької діяльності, споживачів і держави. Завдяки дії мита на експорт насіння соняшника Україна заробляє на експорті соняшникової олії мільярди доларів (близько 4 млрд. дол. США у 2017 році). Скасування цього мита може привести до збільшення скорочення переробних потужностей, зменшення робочих місць, втрата частини світового ринку соняшникової олії. Усе це обумовлює необхідність прийняття відповідних заходів щодо захисту вітчизняного сектору переробки: проведення перемов з ЄС щодо збереження мита на експорт насіння соняшника, скасування відшкодування ПДВ при експорті насіння соняшника.

Висновки. В концептуальному плані ПДВ є обґрунтованим і прозорим, але при його реалізації має місце ряд проблем щодо його розрахунку, відшкодування та адміністрування. Світові тренди в сфері оподаткування підтверджують динаміку зростання непрямих податків, де ПДВ відіграє ключову роль. Відмова від ПДВ не є доцільною для України. Найбільш прийнятним підходом є приведення змісту ПДВ у відповідність з його назвою та удосконалення його адміністрування. Введення податку на експорт сировини забезпечує формування нових і розвиток існуючих ланцюжків створення доданої вартості

Ключові слова: капіталізація, податок на додану вартість, мито на експорт сировини, підприємство, спрощення податкового адміністрування

NAZARENKO Y.A.
Postgraduate student

Institute of Market Problems And Economic & Ecological Research of the
National Academy of Sciences of Ukraine

TAX MECHANISMS AND CAPITALIZATION OF ENTERPRISES

Topicality. Increasing the level of capitalization of the economy is of strategic importance for Ukraine, since market transformation in Ukraine is inherently capitalization of the economy. All this necessitates further investigation of the mechanisms of capitalization of enterprises, including tax mechanisms.

Aim and tasks. Analyze the value added tax and customs duties on exports of raw materials, identify their advantages and disadvantages in the context of capitalization of enterprises, develop proposals for improving the administration of these tax instruments.

Research results. Value Added Tax (VAT) is the main budget-forming tax in Ukraine. In addition to VAT, there are also other value added taxes - personal income tax and income tax, as these are taxes on part of value added in the form of wages and income. In 2018, the share of value added tax in the total tax revenue in Ukraine was 72%.

The conceptual plan of the VAT is reasonable and transparent, but in its implementation there are a number of problems: the complexity of its calculation in terms of costs when buying goods, works and services, VAT refund takes a lot of time and effort, the possibility of so-called "pits" when suppliers After receiving VAT from the buyer, they disappear and tax is not paid to the budget. According to various estimates, due to tax evasion, Ukraine's budget loses up to 25% of net VAT revenues. In the EU, this figure averages only 10%.

Global tax trends confirm the dynamics of indirect tax growth, where VAT plays a key role. VAT refusal is not appropriate for Ukraine. The most appropriate approach is to bring the content of the VAT into line with its name and to improve its administration. In this regard, it is proposed to: 1) include in the reporting indicators of the enterprise the indicator "gross value added". This will ensure conceptual unity in the calculation of the results of economic activities at the micro, meso and macro levels and the ability to directly calculate VAT.

As part of the improvement of VAT administration, a set of measures is proposed to reduce VAT privileges, to solve the problem of "tax pits", to release contributions of foreign investors to the authorized capital of the enterprise in the form of fixed assets from the payment of VAT.

The introduction of a tax on the export of raw materials ensures the formation of new and development of existing value chains, as well as the achievement of the goal of the government of the country - to increase the amount of income of business entities, consumers and the state. Due to the export duties of sunflower seeds, Ukraine is making billions of dollars in exports of sunflower oil (about \$ 4 billion in 2017). The abolition of this duty may lead to an increase in processing capacity, a reduction in jobs, and a loss of part of the global sunflower oil market. All this necessitates the adoption of appropriate measures to protect the domestic processing sector: firstly, to negotiate with the EU on the maintenance of customs duties on sunflower seed export, and secondly, to cancel VAT refunds on sunflower seed export.

Conclusion. The conceptual plan of the VAT is reasonable and transparent, but its implementation has a number of problems with regard to its calculation, compensation and administration. Global tax trends confirm the dynamics of indirect tax growth, where VAT plays a key role. VAT refusal is not appropriate for Ukraine. The most appropriate approach is to bring the content of the VAT into line with its name and to improve its administration. Introduction of a tax on export of raw materials ensures the formation of new and development of existing value chains.

Keywords: capitalization, value added tax, raw material export duty, enterprise, tax administration simplification

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями. Підвищення рівня капіталізації економіки має стратегічне значення для України, оскільки ринкова трансформація в Україні за своєю суттю є капіталізацією економіки. Усе це обумовлює необхідність подальшого дослідження механізмів капіталізації підприємств, у тому числі податкових механізмів.

Аналіз останніх публікацій по проблемі. Серед науковців проблемні питання капіталізації досліджують Б. Буркинський, І. Булев, Н. Брюховецька., А. Гріценко, В. Баліцька, В. Близнюк, І. Бобух, В. Горячук, В. Мандибура, Л. Шинкарук, С. Шумська та інші дослідники.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. В той же час недостатня увага приділяється питанням дослідження механізмів капіталізації підприємств, у тому числі податкових механізмів.

Формулювання цілей дослідження (постановка завдання). Проаналізувати податок на додану вартість та мито на експорт сировини, визначити їх переваги та недоліки в контексті капіталізації підприємств, розробити пропозиції щодо удосконалення адміністрування цими податковими інструментами.

Виклад основних результатів та їх обґрунтування. Сплата податків була і залишається в Україні найголовнішою з перешкод для розвитку бізнесу і підвищення рівня капіталізації підприємств. Підприємці не тільки переплачують за «послуги» держави, але і терплять масу незручностей - непередбачуваність розмірів виплат, необхідність домовлятися, давати хабарі, не кажучи вже про власне оформленні звітності, ведення податкового обліку та інших технічних складнощях. Податковий тиск потрібно послідовно зменшувати шляхом не тільки зниження фінансового навантаження, а й підвищення прозорості податкової системи і спрощення ведення податкового обліку. Досягти прогресу у цьому напрямку можна, перш за все, за рахунок радикального скорочення «корупційного податку», який податкова система збирає з бізнесу. Для цього потрібно провести системну податкову реформу, яка докорінно змінила б відносини між державою і бізнесом. Існуючі взаємини бізнесу з податковою службою руйнівні для держави і для підприємців, і в цілому для економіки. За великим рахунком існуюча ситуація вигідна тільки податківцям і підприємцям, які використовують різноманітні схеми оптимізації та ухиляння від податків. На думку ряду експертів, податкова реформа повинна вирішити дві ключові проблеми.

По-перше, по можливості усунути дискреції, тобто можливість прийняття рішень чиновниками та іншими представниками держави «на свій розсуд». Тоді не буде можливості вимагати і давати хабара, податкові зобов'язання стануть передбачуваними, процес сплати податків радикально спроститься. Але до тих пір, поки в законодавстві залишаються широкі можливості для дискреції з боку чиновників і ухиляння від сплати податків з боку платників, сама по собі реформа адміністрування бажаного результату не дасть.

По-друге, необхідно максимально заміщати прямі податки, якими обкладається безпосередньо доходи підприємств і громадян, на непрямі податки і, особливо, на податок на виведений капітал, а також податки на майно, а останніх у нас збирають менше 1 % від ВВП. Згідно з рекомендаціями Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) це буде сприяти прискоренню економічного зростання і зниженню корупції.

Сьогодні податок на додану вартість (ПДВ) є основним бюджетоутворюючим податком в Україні. Саме з ним пов'язують оподаткування доданої вартості. Але якщо більш ретельно проаналізувати систему оподаткування, то виявляється, що крім ПДВ є і інші податки на додану вартість. Це пов'язано з тим, що додана вартість розподіляється між найманими працівниками (заробітна плата), власниками підприємства (прибуток) та державою (податки). Тому податок на доходи фізичних осіб (ПДФО) також є податком на частину доданої вартості у вигляді зарплати, а податок на прибуток (ПП) є податком на частину доданої вартості у вигляді прибутку.

Таким чином, окрім ПДВ, податками на додану вартість є податок на доходи фізичних осіб та податок на прибуток. У 2018 році частка податків на додану вартість у загальному обсязі податкових надходжень в Україні склала 72 % [1].

Важливим інструментом підвищення рівня капіталізації підприємств є різні обмеження експорту сировини з України: мораторії, квоти, невідшкодування ПДВ експортерам, експортні мита. Останні застосовуються багатьма країнами. Одна третина країн Світової організації торгівлі (СОТ) використовували експортні мита у 2003 році, число країн СОТ, що застосовують експортні мита, збільшується: у період з 2003 по 2009 рік 65 з 128 членів СОТ ввели податки на експорт, зокрема, на сировину. Зазвичай експортні мита застосовується з метою забезпечення продовольчої безпеки, підвищення конкурентоспроможності національних виробників, збільшення експорту, перерозподілу доходів, збільшення державних доходів. До цього слід додати, що це ще й реакція на ситуацію в розвинених країнах, де імпорتنі мита збільшуються в міру того, як продукт стає більш переробленим, що забезпечує більш високий рівень захисту ланцюжкам створення доданої вартості і перевагу обробній промисловості [2].

Податок на додану вартість та заходи щодо удосконалення його адміністрування. Податок стягується на кожному етапі економічної діяльності зі створеної на ньому доданої вартості. Зовні для покупця ПДВ це податок з продажів. Продавець додає його до вартості товарів, робіт або послуг, що продаються. Однак на відміну від податку з продажів продавець при розрахунку загальної суми своїх зобов'язань перед бюджетом має право відняти від суми податку, отриманої від покупця, суму податку, який він сплатив своєму постачальнику за товари, роботи або послуги [3]. Податок сплачує державі продавець при кожній операції, проте він не несе тягар ПДВ, оскільки отримує його у повному обсязі від покупця. Таким чином цей податок:

по-перше, сплачується не підприємцями (виробниками), а кінцевими споживачами товарів і послуг;

по-друге, його сплата розподілена між етапами виробництва (створення доданої вартості).

Така система оподаткування забезпечує вирішення низки завдань:

– уникнення каскадного ефекту (багаторазового стягування податку з однієї і тієї ж вартості) шляхом розподілу сплати податку до бюджету між етапами виробництва (створення доданої вартості);

– мінімізація ризиків ухилення від оподаткування. В системі податку з продажів ухилення від податку роздрібним продавцем означає втрату всієї суми податку, а в умовах ПДВ несплата податку одним з учасників виробничого ланцюга не виключає сплату цього податку на наступних етапах виробництва або продажу;

– звільнення експортерів від сплати ПДВ, а також відшкодування їм ПДВ, сплаченого своїм постачальникам. В результаті товари, що експортуються повністю звільнені від національного непрямого оподаткування у вигляді ПДВ і воно не впливає на конкурентоспроможність національного виробника на зовнішніх ринках;

– розрахунок податку проводиться легко, оскільки він зазначається у всіх рахунках і документах, які супроводжують товар.

Вперше ПДВ було введено у 50-х роках 20-го століття у Франції. У подальшому з метою забезпечення фіскального нейтралітету та гармонізації непрямого оподаткування усі країни Європейського союзу ввели ПДВ. Сьогодні ПДВ діє у більше ніж 100 країн. Серед розвинених країн ПДВ не має лише в США та Японії, де замість нього діє податок з продажів за ставкою від 0% до 15% в залежності від штату, а в Японії діє фіксована ставка 8% [4].

ПДВ вважається більш прогресивною формою оподаткування, ніж податок з продажів. Введення податку вирішувало головну проблему класичного податку з продажів (обороту) – каскадного ефекту, коли одна і та ж вартість оподатковується кілька разів. Він нейтральний щодо будь-яких виробництв і кількості оборотів, адже оподатковується тільки додана вартість товару. При розрахунку ПДВ враховується результат підприємницької діяльності конкретного платника (додана вартість), в той час, як при розрахунку податку з продажів враховується результат роботи всіх підприємств, що брали участь у створенні продукту. Для держави вигода полягає у тому, що від сплати ПДВ складніше ухилитися. Якщо один з учасників ланцюжка не сплатить ПДВ, сума буде отримана з наступних торговців, бо вони не зможуть зробити належні відрахування.

В концептуальному плані ПДВ є обґрунтованим і прозорим, але при його реалізації на практиці не все так просто.

По-перше, це складність його розрахунку. Якщо обсяг продажів - абсолютно об'єктивна (безперечна) величина, то обсяг витрат при покупці товарів, робіт та послуг у постачальників можна врахувати по-різному. Наприклад, певні витрати можна визнати, а деякі ні. Відповідно розрахунок ПДВ потребує значних зусиль та витрат часу, виникають умови для корупційних зловживань.

По-друге, проблема відшкодування ПДВ. При нульовій ставці ПДВ експортери все ж таки сплачують податок постачальникам, а потім отримують його відшкодування з бюджету. Але це може зайняти багато часу і породити проблему дефіциту оборотних коштів.

По-третє, це можливість так званих «ям», коли постачальники отримавши ПДВ від покупця зникають і податок не надходить до бюджету.

За різними оцінками, через ухилення від сплати цього податку бюджет України втрачає до 25 % від чистих надходжень по ПДВ. У країнах ЄС ця цифра в середньому становить лише 10 % [5].

Ідея відмовитися від ПДВ і замінити його на інший податок виникала вже не раз. Новий податок повинен розраховуватися від однозначного та прозорого показника. Таким може бути дохід. Тому ряд фахівців пропонують замінити ПДВ на податок з продажів, який має диференційовані ставки для кожної галузі. В якості переваг цього податку визначають такі:

– простота його збору. Податок стягується тільки один раз в останньому пункті продажу. Тобто тільки кінцеві споживачі платять цей податок, а кінцевий продавець перераховує цей податок державі. Посередницькі компанії звільнюються від сплати у разі, якщо вони не є кінцевими користувачами продукції. Підтвердженням цього має бути «сертифікат на перепродаж»;

– розрахунок податку дуже простий і не має потреби його узгоджувати з податківцями;

– втрачається сенс фіктивних витрат;

– зникають умови для хабарів податківцям;

– майже зникає проблема ухилення від оподаткування і витрат державного бюджету;

– втрати бюджету внаслідок повернення фіктивного ПДВ зникнуть;

– покращаться умови ведення бізнесу, відповідно зростуть інвестиції в економіку, у тому числі іноземні;

Але крім позитивних наслідків введення податку з продажів він тягне за собою низку проблем:

– високе податкове навантаження на малий бізнес, оскільки податок стягується з останньої ланки в ланцюзі продаж. Як говориться в звіті ОЕСР «Податки на споживання. Тенденції 2018»: податок з продажів має суттєві недоліки: чим вище ставка, тим більше тиск на найбільш слабкі ланки ланцюга - роздрібну торгівлю, особливо для численних дрібних роздрібних торговців; весь дохід наражається на ризик, якщо роздрібний продавець не в змозі перерахувати податок [6];

– каскадний принцип розрахунку податку створює не рівні умови оподаткування сировинних, переробних та високотехнологічних галузей;

– необхідність введення диференційних ставок податку для різних галузей для зменшення впливу каскадного принцип розрахунку податку.

Слід також зазначити:

1. Згідно статті 114 Угоди про асоціацію між Україною та ЄС передбачено адаптацію чинного законодавства України до законодавства Європейського Союзу. Україна зобов'язується поступово наблизити своє законодавство з ПДВ до законодавства ЄС - Директиви ЄС «Про спільну систему ПДВ» протягом п'яти років з дати вступу в силу Угоди, тобто до 2022 року [6].

2. За даними звіту ОЕСР «Податки на споживання. Тенденції 2018» поширення ПДВ було одним з найважливіших подій у сфері оподаткування за останні півстоліття. В кінці 1960-х років застосування ПДВ було обмежено менш ніж 10 країнами, а сьогодні - є важливим джерелом доходів у 168 країнах світу. Стандартна ставка ПДВ в країнах ОЕСР досягла рекордного рівня у 2015 році - в середньому 19,3 % і з тих пір залишається стабільною.

3. За даними звіту ОЕСР «Статистика доходів: 1965-2017», ПДВ є третім бюджетоутворюючим податком після єдиного соціального внеску (27,2 % від загальних податкових надходжень) і податку на доходи фізичних осіб (23,8 %).

Світові тренди в сфері оподаткування підтверджують динаміку зростання непрямих податків, де ПДВ відіграє ключову роль. На думку Олени Макеєвої, радника міністра фінансів України, голови ради директорів «Аксьонова та партнери», відмова від ПДВ не є доцільною для України [6].

Найбільш прийнятним підходом, на нашу думку, буде,

– по-перше, привести зміст ПДВ у відповідність з його назвою;

– по-друге, удосконалити його адміністрування.

Почнемо зі змісту ПДВ. Згідно пункту 185.1 Податкового кодексу України об'єктом оподаткування (ПКУ) є операції платників податку з постачання товарів, а база оподаткування згідно пункту 188.1 ПКУ визначається виходячи з договірної вартості товарів, а сума ПДВ згідно пункту 200.1 ПКУ визначається як різниця між сумою податкового зобов'язання та сумою податкового кредиту звітного (податкового) періоду. Усі ці норми не містять поняття «додана вартість». У зв'язку з цим пропонується:

– ввести до складу звітних показників підприємства показник «валова додана вартість». Це забезпечить концептуальну єдність при розрахунку результатів економічної діяльності на мікро-, мезо- та макрорівні. Додана вартість країни повинна складатися з доданої вартості підприємств;

– базою для розрахунку ПДВ має стати валова додана вартість підприємства, яка визначається прямим рахунком на основі даних бухгалтерського обліку;

– ПДВ розраховується як добуток валової доданої вартості на встановлену для підприємства ставку податку.

Такий підхід, забезпечить вирішення проблеми відшкодування ПДВ з бюджету. Воно втратить сенс, бо кожне підприємство буде платити рівно стільки, скільки повинно платити виходячи зі створеної доданої вартості.

При експорті з нульовою ставкою податку необхідно зменшувати податкову базу ПДВ, що підлягає сплаті до бюджету, на величину доданої вартості, що припадає на експортну продукцію.

В частині удосконалення адміністрування ПДВ пропонуються такі заходи:

1. Потрібно скоротити пільги зі сплати ПДВ

2. Для вирішення проблеми «податкових ям» було впроваджено систему електронного адміністрування, але вона відволікає обігові кошти, і в умовах поганого доступу до кредитів шкодить бізнесу. У цьому зв'язку пропонується надати можливість підприємству за власним бажанням відмовитися від використання системи електронного адміністрування, але при цьому взяти на себе

відповідальність за своїх постачальників, у разі якщо вони отримали ПДВ від підприємства, а не сплатили його до бюджету.

В обґрунтування такого заходу можна привести таке - звичайно так звані «податкові ями» організують самі підприємствами і тому відмовитися від системи електронного адміністрування має сенс підприємствам, які не планують їх і які здійснюють заходи з отримання інформації про своїх партнерів. В результаті підприємство зможе вирішити або послабити проблему обігових коштів.

3. Звільнити внески іноземних інвесторів у статутний фонд підприємства у вигляді основних засобів від сплати ПДВ.

Фіскальні заходи обмеження експорту сировини з України як інструмент формування ланцюгів доданої вартості. Світовий ринок олійних культур є дуже зарегульованим, і всі конкуруючі країни вживають захисні заходи на імпорт та/або експорт для стимулювання внутрішньої переробки. Згідно дослідження Міжнародного науково-дослідного інституту харчової політики за останні 15 років різні експортні обмеження вводили щонайменше 65 членів СОТ. Наприклад, Бразилія застосовує експортні квоти на сою, а в Аргентині мито на експорт сої становить 30 %. В ЄС та США діють нульові імпорتنі ставки для насіння олійних культур, але при цьому діють імпорتنі мита на олію від 6,4 % до 19,1 % відповідно, у тому числі експортовану з України [2]. Розвинуті країни зацікавлені, щоб Україна у зовнішній торгівлі дотримувалася принципу «вільної торгівлі», особливо в частині продажу сировини, без мораторіїв і заборонювальних мит. Їм це вигідно, оскільки наша країна виробляє значні обсяги сировини. У подальшому вона буде перероблятися на підприємствах розвинутих країн в продукцію з високою доданою вартістю, забезпечуючи значні надходження податків до бюджету і робочі місця з високим рівнем зарплати. Одночасно більшість розвинутих країн застосовують квоти і мита на ввезення товарів нашої переробної промисловості на їх територію. Таким чином, вони захищають свій ринок від надходження продукції з інших країн.

Сьогодні перед Україною гостро стоїть завдання підтримати вітчизняні підприємства, які виробляють товари з високим рівнем доданої вартості, і не перетворитися у сировинний придаток розвинутих країн і залежати від коливань цін на світових ринках.

Експортні податки (вивізні мита, невідшкодування ПДВ) на сировинні товари, особливо необроблені, знижують внутрішні ціни в порівнянні зі світовими. Вони виступають у ролі непрямой субсидії для переробної промисловості і створюють умови для виробництва товарів з більш високою доданою вартістю. На думку фахівців Міжнародного науково-дослідного інституту харчової політики введення податку на експорт сільськогосподарської сировини в країнах, що розвиваються (Україна, Аргентина, Індонезія) є раціональним відповіддю на підвищення імпорتنих мит в розвинених країнах (США, ЄС). За допомогою теоретичної моделі вони показали, що для країни, що розвивається і експортує сировинний товар сільського господарства, наприклад, насіння соняшнику і товари його переробки (соняшникова олія, шрот), введення податку на експорт сировини забезпечує формування нових і розвиток існуючих ланцюжків доданої вартості, а також досягнення мети уряду країни - збільшення суми доходів суб'єктів підприємницької діяльності, споживачів і держави [2]:

- прибуток в переробному секторі;
- доходи сільгоспвиробників (фермерів);
- вигоди кінцевих споживачів продукції переробного сектору;
- податки в бюджет держави.

Експортні мита забезпечують збільшення прибутку переробного сектора, вигоди кінцевих споживачів переробного сектора, доходи бюджету країни, але зменшення доходів фермерів. За допомогою теоретичної моделі фахівці Міжнародного науково-дослідного інституту харчової політики імітували скасування експортних мит на мастичні культури в глобальному масштабі, а саме в основних країнах виробників: Аргентина, Індонезія та Україна. Результати моделювання показали, що це призведе до збільшення в Україні внутрішніх цін на насіння соняшника на 9,3 %, а виробництва на 2,7 %. У той же час зменшаться обсяги виробництва соняшникової олії, а ціни на неї на міжнародних ринках зменшаться на 1,9 %. Наслідком цього буде зменшення доходів сільгоспвиробників на 62,5 млн. дол. США та податків до бюджету на 11,8 млн. дол. США. Виграють споживачі внаслідок зменшення цін на соняшкову олію – 18,3 млн. дол., але в цілому для України буде негативний результат, втрати складуть 56,0 млн. дол. США. Втрати будуть мати також Аргентина, Індонезія та США, і лише ЄС буде в плюсі (табл. 1).

Мито на експорт з України насіння соняшника. У 1999 році Україна ввела експортне мито для насіння соняшнику (ставка 23 %). До цього з країни екпортувалося приблизно половина вирощеного насіння соняшнику. Після введення мита експорт цієї культури став економічно не вигідним,

збільшилася сировина база і економічні стимули для вітчизняних компаній щодо переробки насіння соняшника у соняшкову олію. Підприємці почали активно інвестувати у будівництво олійноекстракційних заводів та перевалочних терміналів. З 2003 року виробничі потужності зросли у 4,5 рази і у 2017 році досягли рівня 22 млн. тон. При цьому рівень їх завантаженості знизився з майже 100 % у 2008 році до 62 % у 2017 році [7]. Це обумовлює дуже високий рівень конкуренції серед виробників соняшкової олії всередині країни за насіння соняшнику, а це у свою чергу забезпечує передачу аграріям значної частки доданої вартості, яку отримують вітчизняні виробники соняшкової олії внаслідок завоювання Україною домінуючої позиції на світовому ринку соняшкової олії.

Таблиця 1

Вплив скасування експортного мита в Аргентині, Індонезії та Україні на внутрішні і міжнародні ціни, обсяги виробництва і доходи

Зміна внутрішніх та міжнародних цін (у відсотках)					
	Україна	Аргентина	Індонезія	ЄС	США
Насіння соняшника,	9,3	28,8	-2,4	-2,4	-2,4
Соняшникові олія	-1,9	27,5	-1,9	-1,9	-1,9
Зміна обсягу виробництва (у відсотках)					
	Україна	Аргентина	Індонезія	ЄС	США
Насіння соняшника,	2,7	3,9		-0,5	-0,7
Соняшникові олія	-0,8	5,1	0,1	-0,2	0,0
Зміна доходів суб'єктів (у млн. дол. США)					
	Україна	Аргентина	Індонезія	ЄС	США
Виробники	-62,5	3766,8	116,9	32,7	-612,7
Споживачі	18,3	-158,0	-42,2	199,4	171,8
Держава (податки)	-11,8	-4519,1	-237,0	0,9	-0,5
Усього	-56,0	-910,3	-162,3	233,0	-441,4

Джерело: Antoine Bouët, Carmen Estrades, David Laborde. Differential export taxes along the oilseeds value chain: A partial equilibrium analysis/ International Food Policy Research Institute. – 2012/ - PAGES: 32. - <http://www.ifpri.org/publication/differential-export-taxes-along-oilseeds-value-chain-partial-equilibrium-analysis>

Введення мита на експорт з України насіння соняшника призвело до розриву ланцюжка доданої вартості, спрямованого на експорт насіння соняшника. Сьогодні цей вид сировини майже не вивозиться з України. В той же час значно зросла потужність ланцюжка доданої вартості, спрямованого на експорт соняшкової олії. Сьогодні Україна – світовий лідер з експорту цього товару, частка країни на світовому ринку складає близько 50 %, і це не дивлячись на те, що у 2001 році вивізне мито на насіння соняшнику було знижено до 17%, а потім щорічно зменшувалася ще на один пункт до 10%. Завдяки його дії Україна заробляє на експорті соняшкової олії мільярди доларів (близько 4 млрд. дол. США у 2017 році) [7].

Таким чином, введення мита на експорт насіння соняшника мало позитивний вплив на розвиток переробної промисловості, формування ланцюжків доданої вартості, збільшення валютних надходжень в країну.

У 2014 році було підписано Угоду про асоціацію між Україною і ЄС, яка передбачає у 2024 році (через 10 років після підписання угоди) скасування мита на експорт насіння соняшника. Це може спровокувати зростання експорту насіння соняшника і нестачу сировини для вітчизняних виробників соняшкової олії, не завантаженість виробничих потужностей, втрату лідируючої позиції на світовому ринку соняшкової олії та зменшення доданої вартості від виробництва олійних культур та продуктів їх переробки.

Розрахунок прибутку сільськогосподарських виробників (Пс) та переробного сектору (Пп) в Україні в умовах дії мита на експорт насіння соняшника та його відсутності. При такому припущенні, що внутрішня ціна менше ніж на міжнародна на 5 %, а після скасування мита на експорт насіння соняшника внутрішня ціна зрівняється з міжнародною за вирахуванням витрат на логістику. Розрахунки здійснено для кількох варіантів експорту насіння соняшника, від 50 % від загального обсягу виробництва, як це було до введення мита у 1999 році і до 0 % як майже тепер (рис. 1).

Останній варіант можливий внаслідок суттєвого перевищення переробних потужностей в Україні у порівнянні з обсягами виробництва насіння соняшника і відповідно високого рівня конкуренції переробників за сировину. Збільшити обсяги її виробництва за рахунок збільшення посівних площ майже неможливо внаслідок обмежень сівозміну. Єдиний шлях – це удосконалення технологій вирощування насіння соняшника.

Як видно з рис. 1 зменшення сумарного прибутку сільськогосподарських виробників та переробного сектору навіть при 50% експорту насіння соняшника в середньому складають близько 10%. Але при цьому не враховуються втрати внаслідок збільшення не завантаженої переробних потужностей, зменшення робочих місць, втрата частини світового ринку соняшникової олії. Усе це обумовлює необхідність прийняття відповідних заходів щодо захисту вітчизняного сектору переробки.

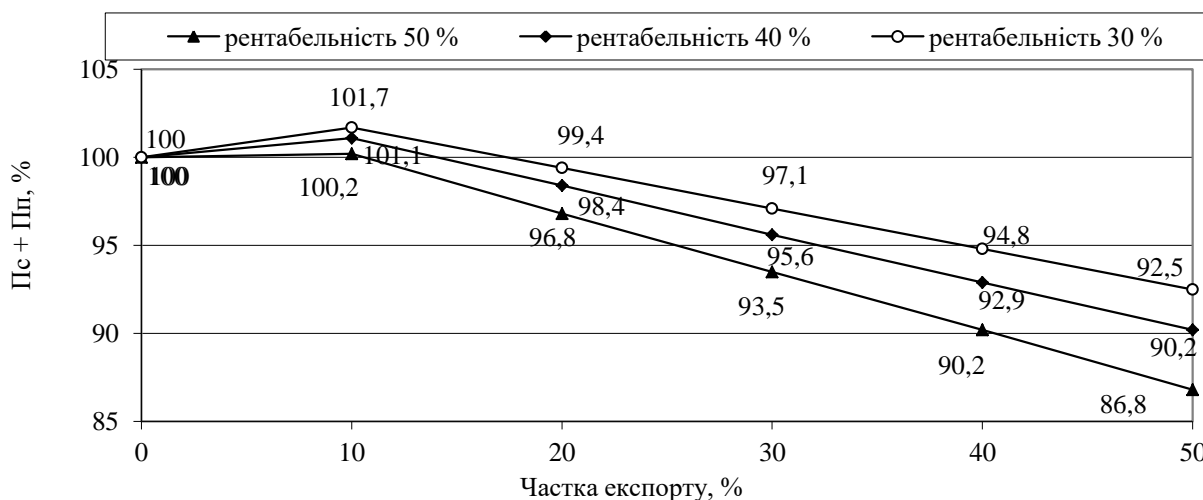

Рис. 1. Динаміка сумарного прибутку сільськогосподарських виробників (Пс) та переробного сектору (Пп) в залежності від частки експорту насіння соняшника від загального обсягу виробництва та рентабельності його виробництва

По-перше, це проведення перемов з ЄС щодо збереження мита на експорт насіння соняшника, а по-друге, пошук інших заходів, наприклад, скасування відшкодування ПДВ при експорті насіння соняшника.

Скасування відшкодування ПДВ при експорті олійних культур. У 2014 році було підписано Угоду про асоціацію між Україною і ЄС, яка у зовнішній торгівлі не передбачає дотримувалася принципу «вільної торгівлі» стосовно олійних культур [8]. ЄС в Угоді з Україною залишив ті самі ставки імпорту на соєву олію, які застосовує для країн, з якими не підписував жодних угод про вільну торгівлю. Тобто, на жодні поступки ЄС не пішов, але отримав додаткові поступки від України. Так, Україна, зі свого боку, імпортне мито на олію скасовує. Окрім цього, відповідно до Угоди Україна також поступово відмовиться від експортного мита на насіння соняшника при експорті в ЄС. Таким чином, маємо таку картину: ми зобов'язані експортувати в ЄС сировину для олії без мита, імпортувати перероблений продукт назад також без мита, а ЄС імпортне мито на нашу олію зберігає

Щоб відстояти національні інтереси Україні необхідні відповідні заходи захисту, одним з них може бути невідшкодування ПДВ при експорті сировини для олійних культур. Такий захід діяв для окремих видів зернових та олійних культур в Україні у різних формах протягом 2011-2016 років [9]. У 2018 році було прийнято Закон України «...», яким у підрозділ 2 розділу XX «Перехідні положення» Податкового кодексу України було додано пункт 63, згідно якого тимчасово звільняються від оподаткування податком на додану вартість операції з вивезення за межі митної території України в митному режимі експорту:

– з 1 вересня 2018 року до 31 грудня 2021 року соєвих бобів (товарна позиція 1201 згідно з УКТ ЗЕД);

– з 1 січня 2020 року до 31 грудня 2021 року насіння свиріпи або ріпаку (товарна позиція 1205 згідно з УКТ ЗЕД) [10].

З економічної точки зору — це обмежувальних захід для трейдерів та великих виробників олійних культур, спрямований на стимулювання внутрішньої переробки сировини і створення продукції з більш високою часткою доданої вартості та її подальшого експорту.

У тому ж 2018 році пункт 63 було доповнено новим абзацом такого змісту: «Положення цього пункту не поширюються на операції з вивезення за межі митної території України в митному режимі експорту сільськогосподарськими підприємствами - виробниками соєвих бобів (товарна позиція 1201 згідно з УКТ ЗЕД) та насіння свиріпи або ріпаку (товарна позиція 1205 згідно з УКТ ЗЕД), вирощених ними на землях сільськогосподарського призначення, які перебувають у власності таких сільськогосподарських виробників або у їх постійному користуванні, або використовуються ними на правах оренди (суборенди), або емфітевзису» [10].

Тобто було знято обмеження на експорт для великих виробників олійних культур, але збереглося для трейдерів і опосередковано для малих виробників, які продають їм цю сировину.

В Україні діє 10 % експортне мито на насіння соняшнику, а до 2016 року також діяло невідшкодування ПДВ на нього.

Ідея відновити невідшкодування для соняшнику та поширити його для сої та рапсу обговорювалась вже давно. На думку І. Палієнко прийняття рішення про обмеження експорту олійних культур обумовлено такими причинами.

- дозволити Україні зайняти лідируючі позиції на ринку олійних в світі;
- аналогічні обмежувальні заходи діють у багатьох країнах;
- успішний досвід запровадження мита на експорт насіння соняшника в Україні [9].

Сьогодні лише 1-2 % насіння соняшнику експортується для подальшої переробки в інших країнах, тоді як для сої та рапсу цей показник становить відповідно 85 % та 90 %. В Україні вистачає потужностей для переробки сої та рапсу в олію. Справа в тому, що майже всі заводи України, які займається виробництвом соняшникової олії, зможуть без проблем займатись виробленням соєвої та рапсової олій. Потужності таких заводів завантажені тільки десь на 75 % [9].

Серед переробників олійних культур всередині країни зберігся дуже великий рівень конкуренції за насіння соняшнику, що забезпечило передачу аграріям значну частку прибутків та доданої вартості від завойованого Україною світового ринку соняшникової олії. Поточна ситуація в плані масштабної переробки та експорту соняшникової олії стала вигідна як переробникам, так і сільгоспвиробникам, які вирощують насіння соняшнику. І повторення цього взаємовигідного успіху пропонується поширити також на сою та рапс.

Деякі фахівці стверджують, що невідшкодування ПДВ може розглядатися як порушення Угоди про асоціацію з ЄС. Невідшкодування ПДВ на зерно та насіння соняшнику діяло в Україні з 2011 року до кінця 2015 року. І жодних зауважень з боку ЄС не було. Більше того, Американська торгова палата та Європейська бізнес асоціація наполягали на тому, щоб невідшкодування ПДВ залишилось в дії. Це підтримували послы відповідних країн [9].

Експортне мито та невідшкодування ПДВ експортерам олійних культур можуть дуже добре доповнити один-одного і дати можливість Україні посилити лідерські позиції на світовому ринку олії.

Висновки та перспективи подальших досліджень. В концептуальному плані ПДВ є обґрунтованим і прозорим, але при його реалізації має місце ряд проблем щодо його розрахунку, відшкодування та адміністрування. Світові тренди в сфері оподаткування підтверджують динаміку зростання непрямих податків, де ПДВ відіграє ключову роль. Відмова від ПДВ не є доцільною для України. Найбільш прийнятним підходом є приведення змісту ПДВ у відповідність з його назвою та удосконалення його адміністрування. Введення податку на експорт сировини забезпечує формування нових і розвиток існуючих ланцюжків створення доданої вартості

ЛІТЕРАТУРА

1. Доходи державного бюджету України у 2018 р. – режим доступу: <https://index.minfin.com.ua/finance/budget/gov/income/2018/>.
2. Antoine Bouët, Carmen Estrades, David Laborde. Differential export taxes along the oilseeds value chain: A partial equilibrium analysis/ International Food Policy Research Institute. – 2012/ - PAGES: 32. - <http://www.ifpri.org/publication/differential-export-taxes-along-oilseeds-value-chain-partial-equilibrium-analysis>.

3. Ніколас Мусис. Все про спільні політики Європейського Союзу/ Пер. з англійської – К: 2005. - 466 с.
4. Податок на додану вартість / матеріал з Вікіпедії — https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D0%BE%D0%B4%D0%B0%D1%82%D0%BE%D0%BA_%D0%BD%D0%B0_%D0%B4%D0%BE%D0%B4%D0%B0%D0%BD%D1%83_%D0%B2%D0%B0%D1%80%D1%82%D1%96%D1%81%D1%82%D1%8C.
5. Марчак Д. Каким налогом можно заменить НДС. Альтернативы и их минусы: версия экономистов – режим доступу: https://www.google.com/search?q=%D0%90%D0%BB%D1%8C%D1%82%D0%B5%D1%80%D0%BD%D0%B0%D1%82%D0%B8%D0%B2%D0%B0+%D0%9D%D0%94%D0%A1&rlz=1C1A0HY_ruUA758UA758&oq=%D0%90%D0%BB%D1%8C%D1%82%D0%B5%D1%80%D0%BD%D0%B0%D1%82%D0%B8%D0%B2%D0%B0+%D0%9D%D0%94%D0%A1&aqs=chrome..69i57.9343j0j8&sourceid=chrome&ie=UTF-8.
6. Макеєва О. Чому не можна скасувати ПДВ? – режим доступу: <https://biz.nv.ua/ukr/experts/chomu-ne-mozhna-skasuvati-pdv-50006058.html>.
7. Тулуш Л.Д., Грищенко Д.Ю. Фіскальне регулювання розвитку ринку олійних культур в Україні / Л.Д. Тулуш, Д.Ю. Грищенко // Економіка АПК. - 2018. - № 5 - С. 63-76.
8. Угода про асоціацію між Україною і ЄС - режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011.
9. Палієнко І. Нові правила відшкодування ПДВ для олійних культур: що це дасть Україні. Чому Україні необхідно було вводити невідшкодування ПДВ на олійні культури та які можуть бути наслідки. 12 грудня 2017 – режим доступу: <https://www.epravda.com.ua/columns/2017/12/12/632091/>.
10. Закон України «Про внесення зміни до підрозділу 2 розділу XX «Перехідні положення» Податкового кодексу України щодо деяких питань оподаткування податком на додану вартість операцій з вивезення за межі митної території України олійних культур» від 22 травня 2018 року № 2440-VIII.

REFERENCESE

1. Dokhody derzhavnogho bjudzhetu Ukrainy u 2018 [Revenues of the State Budget of Ukraine in 2018] – <https://index.minfin.com.ua/finance/budget/gov/income/2018/> [in Ukrainian].
2. Antoine Bouët, Carmen Estrades, David Laborde (2102). Differential export taxes along the oilseeds value chain: A partial equilibrium analysis/ International Food Policy Research Institute. – 2012/ - PAGES: 32. - <http://www.ifpri.org/publication/differential-export-taxes-along-oilseeds-value-chain-partial-equilibrium-analysis>.
3. Nikolas Musys (2005). Vse pro spiljni polityky Jevropejskogho Sojuzu [All about common policies of the European Union] [in Ukrainian].
4. Podatok na dodanu vartistj [Value added tax] / material z Vikipediji — https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D0%BE%D0%B4%D0%B0%D1%82%D0%BE%D0%BA_%D0%BD%D0%B0_%D0%B4%D0%BE%D0%B4%D0%B0%D0%BD%D1%83_%D0%B2%D0%B0%D1%80%D1%82%D1%96%D1%81%D1%82%D1%8C [in Ukrainian].
5. Marchak D. Kakim nalogom mozjno zamenit NDS. Alternativy i ikh minusy: versiya ekonomistov [What tax can be substituted for VAT. Alternatives and their disadvantages: version of economists] – https://www.google.com/search?q=%D0%90%D0%BB%D1%8C%D1%82%D0%B5%D1%80%D0%BD%D0%B0%D1%82%D0%B8%D0%B2%D0%B0+%D0%9D%D0%94%D0%A1&rlz=1C1A0HY_ruUA758UA758&oq=%D0%90%D0%BB%D1%8C%D1%82%D0%B5%D1%80%D0%BD%D0%B0%D1%82%D0%B8%D0%B2%D0%B0+%D0%9D%D0%94%D0%A1&aqs=chrome..69i57.9343j0j8&sourceid=chrome&ie=UTF-8 [in Russian].
6. Makejeva O. Chomu ne mozhna skasuvaty PDV? [Why can't I cancel my VAT?] – <https://biz.nv.ua/ukr/experts/chomu-ne-mozhna-skasuvati-pdv-50006058.html> [in Ukrainian].
7. Tulush L., Ghryshhenko D. (2018). Fiskaljne rehuljuvannja rozvytku rynku olijnykh kuljturv Ukraini [Fiscal regulation of the development of the oilseeds market in Ukraine] / Ekonomika APK. - 2018. - № 5 - P. 63-76 [in Ukrainian].
8. Ughoda pro asociaciju mizh Ukrainojou i JeS [Association Agreement between Ukraine and the EU] - https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011 [in Ukrainian].

9. Palijenko I. (2017). Novi pravyla vidshkoduвання PDV dlja olijnykh kuljtur: shho ce dastj Ukraїni. Chomu Ukraїni neobkhidno bulo vvodyty nevidshkoduвання PDV na olijni kuljtury ta jaki mozhutj buty naslidky [New VAT refund rules for oilseeds: what this will give Ukraine. Why Ukraine needed to introduce non-refundable VAT on oilseeds and what the consequences might be] - <https://www.epravda.com.ua/columns/2017/12/12/632091/> [in Ukrainian].

10. Zakon Ukraїny «Pro vnesennja zminy do pidrozdilu 2 rozdilu XX «Perekhidni polozhennja» Podatkovogho kodeksu Ukraїny shhodo dejakykh pytanj opodatkuвання podatkom na dodanu vartistj operacij z vyvezennja za mezhi mytnoji terytoriji Ukraїny olijnykh kuljtur» vid 22 travnja 2018 roku # 2440-VIII [Law of Ukraine "On Amendments to Section 2, Section XX, Transitional Provisions" of the Tax Code of Ukraine on Certain Issues of Value Added Tax Transactions on Exports from the Customs Territory of Ukraine of Oilseeds] [in Ukrainian].